

Olupina leži na 40 metara dubine i pravo je blago za ronioce
BOŽIDAR VUKIČEVIĆ
/CROPIX

POD Vodni arheolog Igor Mihajlović istražuje olupinu iz 1724. godine

Tajanstveni brodolom kod Hvara: na dnu leže topovi i kosti mornara

➔ Brodolom fregadona Dubrovačke republike koji je prevozio sol prema sjevernom Jadranu zbio se u olujnoj u noći s 18. na 19. prosinca 1724. kod otočića Stambedar na prostoru Paklinskih otoka i potonuo je na 40 metara dubine

➔ Brod se zvao Madonna Santissima Carmine, kapetan mu je bio Stjepo Mileško iz Orebića, a stradalo je 14 ljudi, 12 članova posade te jedan putnik sa svojim slugom. Neveru je preživio tek jedan mornar koji je doplivaao do Hvara

Marijana Cvrtila

slobodnadalmacija.hr



RANKO ŠUVAR/CROPIX

Što se, zapravo, događalo te olujne noći uoči Božića 1724. na jednom fregadonu, trgovačkom brodu koji se našao u blizini Hvara, pogođen neverom i prijetećim morem koje ga je na koncu povuklo u svoje tamne dubine?

Što se i može drugo događati nego borba čovjeka s prirodom, često potpuno uzaludna, ali ne bez nade, uporna iako s neizbježnim pomirenjem, mislima koje se trgaju, ali i opraštaju, stapaju s bezdanom tame.

Odgovora na ova pitanja nema i teško da ih je moguće dobiti. Ali, ovo nije priča koju nose melankolični pokušaji prisjećanja. Ovo je priča o onom trenutku kada nakon 300-njak godina potonule kosti dobivaju lice, a brodovi imena, i kada stručnost, pre-

nastavak na str. 18



NA FREGADONU SU BILI PELJEŠĆANI I DUBROVČANI

nastavak
sa str. 17

danost i upornost ostavljaju otisak ne samo u nacionalnoj povijesti nego, vrlo je moguće, i u obiteljskim analizama.

Vrhovi dubina

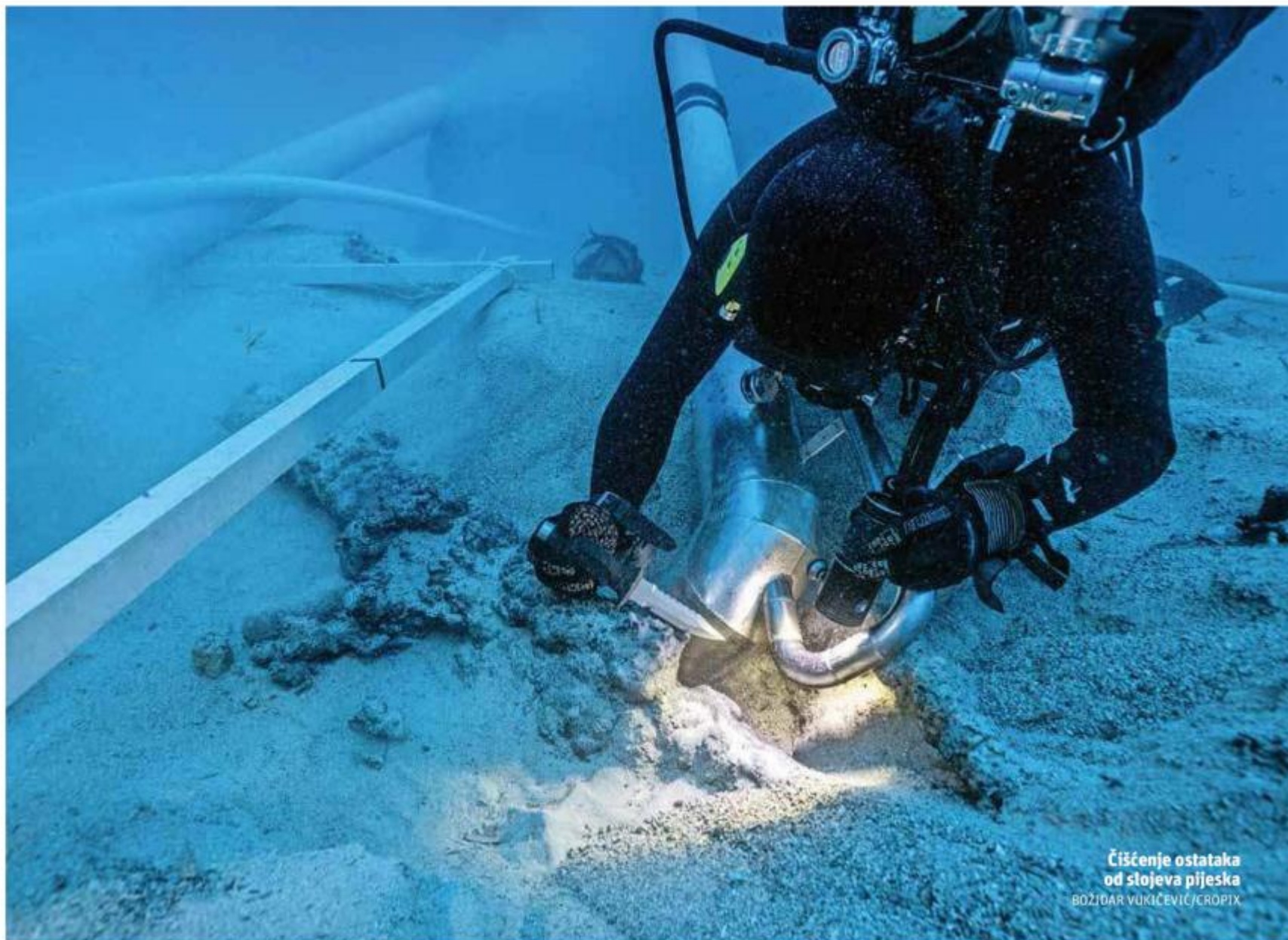
Priču, ili da budemo precizni, edukativno predavanje o ovoj uzbudljivoj potrazi, zagrebačkoj će publici ovoga petka u Arheološkom muzeju održati Igor Mihajlović, podvodni arheolog iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda (HRZ), a predavanje nosi naziv "Tajanstveni brodolom Dubrovačke republike 1724. kod otoka Hvara". Dio je to ciklusa znanstveno-popularnih predavanja koja prate izložbu "Vrhovi dubina – podvodna baština Splitsko-dalmatinske županije", a koja će se nakon Zagreba u lipnju preseliti u Zadar.

Popratni edukativni program izložbe u Zagrebu, prema najavama organizatora, donosi niz stručnih izlaganja i razgovora "kroz koje će posjetitelji imati priliku upoznati metode istraživanja podmorja, važnost očuvanja podvodne baštine te fascinantne priče o potopljenim brodovima, antičkim naseljima i drugim arheološkim tragovima skrivenima ispod morske površine". Jedna od tih fascinantnih priča vezana je upravo za istraživanje podvodnog arheološkog nalaza brodoloma koji se, prema arhivskim dokumentima, dogodio u noći s 18. na 19. prosinca 1724. kod otočića Stambedar, smještenog najjužnije u akvatoriju hvarskih Paklinskih otoka. Iako je javnost posljednjih godina već imala priliku čuti informacije vezane za istraživanja na tome lokalitetu, kao i o zanimljivim pronalascima na olupini fregadona pronađenoga na 40 metara dubine, ovo je prilika da se i naši čitatelji prisjete te uzbudljive priče koja još nije dobila kraj. - Taj je brodolom prvi put otkriven, odnosno prijavljen, još davne 1986. godine kada je tadašnji tim istoga ovoga Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a istraživao jedan antički brodolom u uvali Stari Stani, također u Paklinskim otocima. Tijekom tog istraživanja dobili su informaciju o još jednom brodolomu kod otočića Stambedar, najjužnijeg otočića Paklinskih otoka, i te su godine zaronili u dubine, odnosno napravili stručni uviđaj.

Kradljivci nalazišta

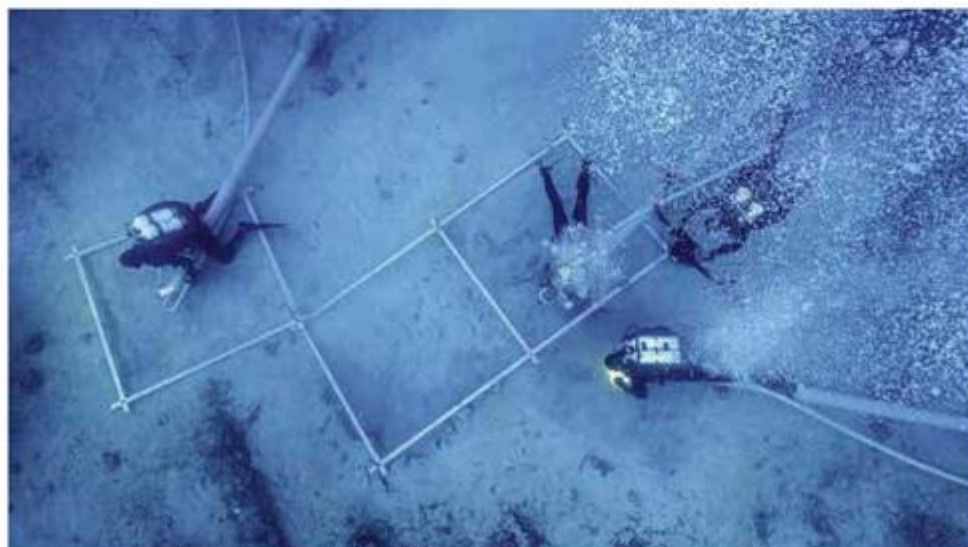
Iste je godine upravo to nalazište kod otočića Stambedar proglašeno kulturnim dobrom te je zaštićeno. Kada kažemo zaštićeno, znači zabranjeno je tamo roniti bez posebne dozvole Ministarstva kulture i medija – uvodi nas u ovaj vremeplov Igor Mihajlović, s kojim razgovaramo uoči predavanja u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Iako je te godine ovaj brodolom prijavljen i službeno zaštićen, kružile su priče da su ga mnogo ranije otkrili lokalni ronionci, no o tome se zapravo malo zna.

- Poznato nam je da se na tome nalazištu i ranije ronilo, ali je li netko, i koliko, arheološkog materijala otuđio s tog brodo-



Čišćenje ostataka od stojeva pijeska
BOŽIDAR VUKIČEVIĆ/CROPIX

Cilj nam je nakon 300 godina stradale 'VRATITI' KUĆI I POKOPATI



Ronionci nad ostacima potopljenog broda

BOŽIDAR VUKIČEVIĆ/CROPIX

Pronađeni djelići ljudskih kostiju



lom, to pouzdano ne znamo. Imamo neke indicije da se to radilo, ali što je i koliko toga ilegalno odneseno s tog lokaliteta, to ne znamo – ponavlja Igor Mihajlović.

Nakon službene registracije kao zaštićenoga kulturnog dobra prije, danas već 40 godina, dugo godina na tome nalazištu nije ronilo niti jedan arheolog. Samo je more, činilo se, pokrivalo tu olupinu bez imena na svome dnu, zajedno s njezinim tajnama i "stanovnicima".

- Tek 2018. godine naš Odjel i Hrvatski restauratorski zavod su u suradnji s Ministarstvom kulture i medija pokrenuli projekt u sklopu kojega smo obilazili podvodna arheološka nalazišta, registrirana kulturna dobra, koja nisu pregledavana proteklih 15-ak, 20-ak godina.

To su nalazišta kojima je zapravo nedostajala i adekvatna fotodokumentacija, jer tih 70-ih, 80-ih godina prošlog stoljeća fotografski su aparati za današnje standarde bi-

li vrlo primitivni. Tako smo te 2018. godine odlučili, među ostalim, obići i taj brodolom kraj otočića Stambedar. Zaronili smo i tamo naišli na nešto što bi se moglo protumačiti kao devastatorska rupa – priča naš sugovornik, te odmah objašnjava:

- To znači da je netko možda tamo u međuvremenu ipak ilegalno ronilo, kopao, tražio – kaže Igor Mihajlović o ključnom trenutku kada su ovi stručnjaci odlučili pokrenuti novo poglavlje iskapanja ostataka brodoloma i ponovno od 2019. godine krenuti u čudesnu potragu koja će ih dovesti do niza fascinantnih otkrića ali i mogućnosti rekonstrukcije plovidbene rute broda i njegovih (potonulih) mornara.

Krma najbogatija ostacima

Tko su oni bili, pod čijom zastavom plovili, što su prevozili, što im se dogodilo, je li itko preživio brodolom? – samo je dio pitanja s kojih se posljednjih godina, baš poput pijeska



Srebrni novac austrijskog je podrijetla



Pijlat s crtežom krune na rubu

koje su podvodni arheolozi skidali s pronađenih predmeta iz utrobe i oko broda, skidao sloj po sloj nepoznanica.

Naime, paralelno s iskapanjem na nalazištu arheolozi su proučavali dostupnu dokumentaciju iz arhiva i publicističke ostavštine te slagali mozaik ove zanimljive priče koja, kako smo već rekli, još nije došla do svoga kraja.

- Odlučili smo 2019. godine krenuti s probnim iskapanjima i postavljanjem arheološke sonde. Kad smo došli dolje naišli smo na 3 sidra te 4 topa i to je sve što smo vidjeli, uz dva-tri ulomka keramike koja smo prikupili. U tom trenutku nismo znali koji je teret brod prevezio, ima li uopće kakvog tereta na njemu, ništa nismo znali o tome.

Arheološku sondu postavili smo na krmeni dio broda jer je krma uobičajeno najbogatija nalazima koji mogu datiirati nalazište i dati najviše informacija o brodolomu. Po položaju sidara i topovima te ulomcima keramike mogli smo odrediti gdje krma može biti – ispričao je Igor Mihajlović, ujedno od samog početka voditelj istraživačkog tima podvodnih arheologa i vanjskih suradnika koji su angažirani na istraživanju ovog nalazišta.

Naime, ekipa istraživača, kaže on, broji između 6 i 12 članova, među kojima su djelatnici Hrvatskog restauratorskog zavoda, lokalne zajednice, primjerice, s njima roni arheolog iz Hvara **Eduard Visković**, u timu su i ronionci MUP-a, interventne i specijalne policije, s njima je i **Saša Denegri** iz Ministarstva kulture i medija/Konzeruatorskog odjela iz Splita i ostali. Istraživanje, koja se provode sve do danas, financira Ministarstvo kulture i medija uz podršku Grada Hvara.

- Arheološka sonda postavljena je 2019. godine i moram reći da smo stvarno imali sreće: prvi nalaz do kojega smo došli odmah prvi ili drugi dan bilo je brončano brodsko zvono. Pronašli smo ga u jako plitkom sloju, bilo tko je mogao skinuti tih 15 cm pijeska i pro-



Kopča opasača



Sidro fregadona u dubini

naći to zvono, ali nije.

Zvono obično prvo nestane s brodolom, to je kao nekakav trofej, pogotovo ilegalnim ronioncima koji ga smatraju najvrjednijim. Nije veliko, može se lako odnijeti, ali srećom nije ga pronašao nitko prije nas – govori Mihajlović. Zanimljivo je da je to jedno od pet zvona pronađenih na brodolomima u hrvatskom dijelu Jadrana u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.

Uglavnom, tada su krenula iskapanja i relativno se brzo došlo do niza nalaza, a do danas dok istraživanja još traju neki od pronađenih predmeta i brodske opreme, uz ranije pobrojane, su i: inventar brodske kuhinje, keramičke zdjele i tanjuri, koji, kako se izdostavilo, potječu iz tri talijanske regije (Veneto, Perugia/Umbrija i Abruzzo).

Od keramičkih posuda istraživači izdvajaju tri engobirane zdjele, jedan sgraffito tanjur te dva karakteristična tanjura s crtežom krune na rubu koja pripadaju grupi



Igor Mihajlović: Jedan od najvećih izazova je identifikacija osoba koje su potonule zajedno sa brodom

majolike sažetog stila. Istraživači su pronašli ukupno 8 topova, od kojih je 5 izrađeno od kovanog željeza i 3 od lijevanog, a zanimljivo je da su pronašli i jednu eksplozivnu kuglu, što potvrđuje da su tada i trgovački brodovi očigledno bili naoružavani.

Tesarski alat

- To je bilo vrijeme poslije zadnjeg mletačko-osmanskog rata koji je završio 1718. godine i nije bilo neobično jer su od sredine 15. stoljeća gotovo svi trgovački brodovi bili naoružani – kaže Mihajlović. Pronađen je i tesarski alat, jer, kako ističe, iz arhivskih izvora se zna da se na brodu ove veličine morao nalaziti i kalafat. Iskopani su i brojni osobni predmeti, poput brončanih i srebrnih kopči za odjeću i obuću, dugmad, 2 ogledala, 5 svetačkih medaljica (pretpostavlja se s hodočašća), dijelovi krunice izrađene od gagata ("crni jantar"), a pronađen je i čitav niz kovanica, 3 zlatna venecijanska dukata, gotovo 50 srebrnih kovanica, od kojih velika većina pripada austrijskim zemljama i pokrajinama, te niz bakrenog novca (venecijanskog) koje se koristio u Dalmaciji u to doba. Za novac je utvrđeno da datira u drugu polovicu 17. i početak 18. stoljeća.

- Gledajući samo fizičku količinu kovanica, ovaj je brodolom s najviše pronađenog novca u Jadranu. Dakle, ne po vrijednosti tog novca, nego po količini – naglašava Mihajlović još jednu veliku vrijednost ovog nalazišta u Jadranskom moru.

Među pronalascima su bile i ljudske kosti, ali u početku istraživanja još ništa nije ukazivalo na teret koji se prevozio. A onda su se polako počele slagati kockice koje su ovu potragu učinile još uzbudljivijom i usmjerile k otkrivanju identiteta samog broda (iz klase fregadona) i (zasad) njegova kapetana.

- Nakon dvije godine od početka iskapanja javio nam se gospodin **Marinko Petrić** iz Muzeja hvarske baštine (muzej je sljednik Hvarskog arhiva) koji nam je ustupio arhivski spis objavljen 2012. godine. U tom se dokumentu govori o brodolomu kod otočića Stambreda i strašnoj oluji u noći s 18. na 19. prosinca 1724., tese navodi da je kapetan tog broda bio Dubrovčanin **Stefano Milasco**, odnosno **Stjepan (Stjepo) Mileško**. Brod je prevezio sol iz mjesta

IZVOR: PRIRUČNIK MARTINOVIĆ MARKO



Crtež broda iz klase fregadona, trgovačkih brodova kakav je bio i potonuli brod kod Hvara

Istočni Jadran pun nalazišta

'Istražujemo brodolome i kod Visa i Brača'

Koliko je naša strana Jadrana "potonulo groblje" i hoće li se naši podvodni arheolozi otisnuti u nove istraživačke avanture u njegovim dubinama, pitamo Igora Mihajlovića.

- Jadran je izrazito bogat nalazištima. U našoj bazi imamo preko 300, 400 podvodnih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja diljem Jadrana. Tu nisu uključeni samo brodolomi nego govorim općenito o samostalnim nalazima, izoliranim nalazima, to mogu biti podvodne luke, nalazišta amfora, arheološka nalazišta i slično. Istočna jadranska obala

izrazito je bogata podvodnom kulturnom baštinom, tu se plovilo oduvijek i ostataka ima oduvijek. Osobno, najviše se bavim nalazištima u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Nastavljamo s istraživanjem brodoloma kraj Stambreda, a istražujemo još neke brodolome na otoku Visu te otoku Braču, ali to će biti ove godine u rujnu pa će tek onda moći o tome govoriti – kaže Igor Mihajlović, Zagrepčanin koji je uz arheologiju diplomirao i povijest, a trenutačno se nalazi na doktorskom studiju na Sveučilištu u Zagrebu.

Barlette (blizu Barija) u Apuliji, ali iz tog dokumenta nije vidljivo koja je bila krajnja destinacija plovidbe, kao ni to pod čijom je zastavom plovio – prepričava Igor Mihajlović.

Vreće soli ih povukle na dno

Također, doznalo se da je potonulo ukupno 14 ljudi, od kojih 12 članova posade s kapetanom te jedan putnik sa svojim slugom. Neveru je preživio tek jedan mornar, član posade, koji je o ovome posvjedočio došavši do otoka Hvara. Međutim, kasnije mu se gubi svaki trag, njegov identitet nije poznat i u dokumentima je zaveđen tek kao "l'ouomo" ("muškarac", "čovjek"). Otkriće o prijevozu soli da-

lo je za pretpostaviti kako je upravo taj moment – kada su se vreće soli natopile vodom i otežale – pridonijelo njegovu brzom potonuću na morsko dno.

- U arhivskom spisu iz Muzeja hvarske baštine koji nam je dostavio g. Marinko Petrić nije ništa pisalo ni o porijeklu kapetana broda Stefana Milasca ni o nazivu broda. I onda smo pregledajući literaturu o pelješkom brodarstvu koja je objavljena još 80-ih godina prošlog stoljeća, a riječ je o djelu **Stjepana i Nenada Vekarića** "Tri stoljeća pelješkog brodarstva", doznali da je ime broda bilo *Madonna Santissima Carmine* i da je plovio pod zastavom

Dubrovačke republike.

Stajalo je i kako je ime kapetana bilo Stefano Milasco ili Stjepan (Stjepo) Mileško te da je bio iz Orebića na poluotoku Pelješcu i to iz brodovlasničke obitelji. Imao je 57 godina kada je stradao u havariji broda, a došli smo do podatka iz arhiva kako je kapetan postao već s 24 godine na jednom putovanju u Carigrad – još je ispričao Mihajlović o toj zanimljivoj povijesnoj epizodi. Svi ti detalji, uključujući ime i datum brodoloma iz 1724. godine, ukazuju na njegov arheološko-povijesni značaj upravo zbog toga jer je datiran. Međutim, mnoga su pitanja ostala otvorena, prije svega – kamo je taj brod zapravo plovio?

- Doznali smo ime broda, ime i porijeklo kapetana, ali jedna od nepoznanica je krajnja destinacija broda. Prema drugim izvorima i podacima, možemo pretpostaviti da je brod prevezio sol u Austriju, konkretno u neku njihovu luku u sjevernom Jadranu, kao što su Rijeka, Bakar, Trst. To je ono što još trebamo potvrditi – najavljuje arheolog.

Također, neotkrivena je do danas ostala sudbina putnika koji je putovao sa slugom, a koji nije bio član posade. Je li bio hodočasnik, gospodar, domaći ili strani "svat"?

- Istraživanja se svakako nastavljaju, a paralelno se provode arhivska i arheološka istraživanja. Cilj nam je vidjeti što se još nalazi u krmi broda, a svakako ćemo nastojati otkriti i što je ovaj putnik sa slugom, osim sebe, prevezio. Idemo dalje u otkrivanje još stvari povezanih s brodskom opremom, nalaze povezane s brodskom artiljerijom, nalaze povezane općenito s funkcioniranjem na brodu. Nije još dosta, nije gotovo, bit će još puno godina istraživanja jer svaka je kampanja iznjedrila brojne nalaze koji nisu dokumentirani drugdje – najavljuje voditelj istraživanja Igor Mihajlović.

Kaže i kako ostaje još velik broj dokumenata koje nije stigao pregledati, to su i tisuće dokumenata koje su fotografirali, dokumenti iz Dubrovačkog arhiva a sve je to, priznaje, iscrpljujući i dugotrajan proces.

Kao u Gibonijevoj pjesmi

Ono što je također jedan od možda najvećih izazova jest – identifikacija "usnulih" mornara, članova posade koji su potonuli zajedno sa svojim brodom.

- U brodu smo pronašli dosta ljudskih koštanih ostataka. Znamo da je stradalo 14 ljudi, 12 članova posade s kapetanom i taj putnik sa slugom. Možda bi krajnji cilj našeg istraživanja bio saznati njihova imena, možda su i oni, poput njihova kapetana, bili iz te regije, s Pelješca ili iz Dubrovnika. I da ih onda, nakon 300 godina, na neki način vratimo kući i tamo pokopamo – završit ćemo s ovom plemenitom misijom Igora Mihajlovića, koja nadilazi sve misterije sličnih morskih havarija. I koja bi, kako kaže **Gibonni** u "Udici", ovu "dicu daleko od kuće" izvukla iz "rabeo potonulog broda" i vratila u luku za kojom su te olujne noći 1724. godine mogli samo čeznuti. ●